

Дэмакратыя і нацыянальнае развіццё¹

Міхал Ромер

Нацыянальныя стасункі сёння ў святле краёвых грамадскіх працэсаў маюць першараднае значэнне. Усе грамадскія праблемы звязваюцца з нацыянальным пытаннем і тым або іншым чынам пад яго падпадаюць. Развіццё краю знаходзіцца пад знакам нацыянальнасці.

Адносна нядаўна мінулі старыя часы, яшчэ заспетыя старэйшым пакаленнем жывучых сёння грамадзян краю, калі Літва і Беларусь не ведалі таго ўнутранага нацыянальнага разладу, які сёння так востра праўляецца. Здавалася, што ў гэтым краі жыве адзіны народ, які размаўляе, праўда, на розных мовах, але згуртаваны і маналітны. Спрэчка ішла толькі пра прыналежнасць краю да Польшчы ці Расіі, а ўласна кажучы – пра выцісканне адсюль польскіх культуры і ўплываў расійскімі. Акрамя гэтага народа тагачасных “літвінаў”, у які ўваходзіла як польскамоўная шляхта, так і мяшчанства ды вясковыя масы, што размаўлялі па-літоўску і па-беларуску, існавалі, праўда, пэўныя чужыя элементы, перадусім габрэі, расійцы-стараверы і г. д., але гэта былі групы дакладна і выразна адасобленыя ў грамадскім арганізме. Бачнасць адзінства была захаваная. Для тых вытокаў і нават у першых спробах адраджэння літоўскай ці беларускай літаратуры, якія мы бачым на пачатку XIX стагоддзя і якія выходзяць пераважна з асяродку шляхты, мы назіраем хутчэй рысы пэўнага акцэнтавання правінцыялізму, чым свядомае фармаванне асобнай і самастойнай нацыянальнай культуры.

Аднак жа да канца XIX стагоддзя ідылія адзінства знікае, народ даўніх “літвінаў”, якім яго ведалі ці хутчэй успрымалі нашы бацькі, распадаецца на асобныя нацыянальныя групы і ў сваім старым выглядзе знікае. Яшчэ і сёння можна пабачыць, як у новых змененых варунках блукае выміраючы від “літвінаў” старога тыпу, якія нале-

¹ Перакладзена паводле: Römer, Michał (1912). “Demokracja i rozwój narodowościowy”. *Przeгляд Wileński*, 28.04 (11.05) 1912.

жаць пераважна да старэйшага пакалення, не хочуць паверыць у факт нацыянальнага раз'яднання нашага грамадства і лічаць гэта ці прайвай калектыўнага пагаршэння, ці вынікам варожай інтрыгі. Большасць, аднак, у сваёй пасіўнай масе сама патрапляе пад гэты працэс раз'яднання; новыя элементы разладу штораз пранікаюць у чалавечую свядомасць і радыкальна перафармоўваюць звычайную псіхіку ў нацыянальнай сферы. Ад народа “літвінаў” адасобіліся літоўцы, палякі, урэшце беларусы. Апошнія бадай што дагэтуль яшчэ складалі ў сваёй масе асяроддзе “тутэйшых”, гэта значыць народа мясцовага з тэрытарыяльнага пункту гледжання, без акрэслення нацыянальнай індывідуальнасці, падзеленага на “каталікоў”, што ідэнтыфікуюцца з большага як палякі, і “праваслаўных”, што ідэнтыфікуюцца як расійцы.

Працэс нацыянальнага раз'яднання крочыць усё хутчэй, усё энергійней і глыбей. Асобныя нацыі усё больш узмацняюць свае культуры, умацоўваюць шчыльнасць сваіх шэрагаў, робяць больш выразнымі свае патрабаванні. Апошнія гады пасля 1905 года вызначылі ў гэтым кірунку значны прагрэс, тэмпы якога з года ў год растуць. Таму мы таксама зараз знаходзімся перад абліччам нацыянальнага пытання, зусім выразна і прынцыпова інакш акрэсленага, чым старая колішняя польска-расійская спрэчка за Літву. Нацыянальнае пытанне ў яго цяперашнім стане – гэта наша агромністая ўнутраная краёвая праблема. Гэта культурная і грамадская праблема першараднага гістарычнага значэння, вырашэнне якой належыць да галоўных задач будучыні і мусіць ужо цяпер прасоўвацца наперад сучасным пакаленнем. У любым выпадку задача гэта робіцца з дня ў дзень усё больш актуальнай і вымагае пастаянных выдаткаў энергіі і думкі, асабліва ў напрамку дэмакратыі, якой належыць будучыня. Належыць тут ісці не пратаптанымі сцяжынамі, а з адвагай шукаць новых шляхоў, смела ўглядаючыся ў сутнасць з'яў і развіцця ды з любоўю ставячыся да тых парасткаў будучыні, якія зараджаюцца ў сённяшніх прагрэсіўных з'явах і працэсах і якія некалі вырастуць ў вялікае светлае заўтра, прыгажэйшае ды куды больш правільнае за сённяшні дзень. Таму таксама нават у такіх хваравітых і смутных праявах, як, напрыклад, цяперашнія моўныя спрэчкі ў касцёле, поўныя нянавісці і горычы абвінавачванняў ды ўзаемнай барацьбы, належыць з любоўю шукаць тыя зярняты прыгажэйшага заўтра, якія ў іх праўляюцца ды ўсходзяць насуперак болю і агідзе. Працэсы развіцця

маюць у сабе моц і бязлітаснасць стыхіі, таму таксама цяжка жадаць, каб яны заўсёды праяўляліся ў стваральных формах, калі мы маем навокал такую моц пасіўнага адпору і мусім пераадольваць такія цвёрдыя формы старых парадкаў.

Відавочна, што гэты працэс нацыянальнага адасаблення не быў толькі справай выпадку ці толькі эвалюцыяй паняццяў. Як любая культурная з’ява, ён меў больш глыбокае абгрунтаванне ў самой сутнасці і ўкладанні грамадскіх стасункаў. Тое ранейшае адзінства было толькі бачнасцю: сялянская маса была інертная і зусім не разумела таго адзінства. Дэмакратызацыя грамадства ў XIX стагоддзі і перадусім разнявольванне сялян запачаткавала працэс фармавання асобных самастойных нацыянальных культур краю. З моманту, калі сялянскія народныя масы пачалі пераходзіць ад бяздзейнасці да актыўнай чыннасці, калі яны пачалі браць у свае рукі стырно ўласных патрэбаў і дамагацца іх задавальнення ці то ў форме імкнення да асветы і гаспадарчага развіцця, ці то ў форме, напрыклад, выбараў у Думу, ці нават такіх спраў, як пытанне мовы набажэнства ў касцёле і г. д., калі з гэтага народа пачала выходзіць інтэлігенцыя, калі, дарэчы, масы пачалі вызваляцца ад апякунчых пялюшак і аказваць усё больш дзейснае і свядомае ўздзеянне на ўвесь парадак грамадскіх адносін, з таго моманту культурная індывідуальнасць мусіла вылучыцца як новы і ўсё больш магутны чыннік развіцця.

Дзесьці дэмакратызацыя грамадства выклікае новы зварот творчых чыннікаў да старадаўняй нацыянальнай культуры, – у нас жа яна стварае новыя культурна-нацыянальныя працэсы, адраджаючы старыя, заснуўшыя на цэлыя стагоддзі і прыхаваныя ў народных масах патэнцыйныя нацыі ды абуджаючы іх да новага росквіту, да новага паходу ў будучыню. З глыбокіх народных пластоў выйшлі на свет пачаткі асобнай нацыянальнай культуры і праз народ сталі актыўнымі.

Старыя казкі пра чужынскую інтрыгу, пра злую волю двудушных агітатараў, што адрываюць народ ад гістарычнай традыцыі і да таго падобнага цяпер, улічваючы ўсё больш моцны нацыянальны рух і ўсё больш масавы яго характар, выглядаюць ужо зусім камічна і не вымагаюць аспрэчвання.

Сёння мы маем дачыненне не толькі з тэндэнцыяй, але ўжо ў значнай ступені і са здзейсненым фактам.

Якія ж з гэтага могуць вынікаць наступствы і парады для краёвай дэмакратыі? Якая мусіць быць яе пазіцыя ў святле гэтага факта? Ці

мусіць яна распасціся паводле нацыянальнага падзелу на асобныя польскую, літоўскую, беларускую дэмакратыі, ці ўсё ж ва ўлонні краёвай грамадскасці ствараць маналітную сувязь гістарычнага працэсу?

Сама пастаноўка такога пытання можа падавацца штучнай і таму бясплённай. Ці ж дэмакратыя ёсць чымсьці, што магчыма зрабіць і што можа быць так ці інакш а р'іогі сканструявана? Дэмакратыя – гэта, усё ж такі, менавіта праява свядомай і актыўнай волі народных мас, абাপёртай на патрэбах іх развіцця. Актыўны ўдзел народных мас – гэта падмурак дэмакратыі. Таму дэмакратыя і шляхі яе развіцця не могуць быць іншыя, чым памкненне, воля і патрэбы народных мас. Таму ў гэтых чынніках належыць шукаць вырашэнне задач будучыні, у іх трэба мець крытэрыі для акрэслення стаўлення да бягучых краёвых спраў. Пытанне павінна быць не ў тым, які кірунак камусьці асабіста найбольш падабаецца, а ў тым, які з'яўляецца сапраўды істотным з пункту гледжання дэмакратычнай пазіцыі.

Несумненна, як гэта ўжо адзначана вышэй, што само нацыянальнае пытанне ў яго сённяшнім стане ёсць творам дэмакратыі. Таму замест вонкава маналітнай і бясколернай “тутэйшай” масы мы сёння маем нацыянальныя культуры, якія ўжо ці выразна індывідуалізаваныя, ці, як беларусы (і літоўцы у Віленскай губерні), знаходзяцца ў працэсе індывідуалізацыі. Гэты працэс мусіць быць скончаны і будзе скончаны.

Тым не менш, розныя грамадскія пытанні, не выключаячы асветы і нават самой нацыянальнай культуры, знаходзяцца ў рамках агульных краёвых спраў і адносін. І тут ужо ў гульні ўваходзіць новы элемент, а менавіта грамадзянскі, які вызначае дачыненне адзінкі да цэлага, адносіны грамадзяніна да краю і да краёвай грамадскасці. Як чалавек у стасунку да чалавецтва акрэслівае сваё становішча ў форме *homo sum et nihil humanum a me alienum esse puto*,² так і грамадзянін у дачыненні да краёвай грамадскасці мусіць адпавядаць аналагічнай формуле.

Немагчыма з агульнага цэла нейкага грамадства, збудаванага, як цяперашняе, паводле прынцыпу падзелу на эканамічныя класы, вылучыць нейкую культурна-нацыянальную групу ў асобную клетку для побыту і развіцця. Патрэбы і эканамічныя ўмовы пры класавым уладкаванні не падлягаюць нацыянальнай сэгрэгацыі. Гарадскі і вясковы пралетарыят, малазямельнае сялянства, дробныя землеўласнікі, клас рамеснікаў і г. д. – гэта акрэсленыя сацыяльныя катэгорыі, умовы

² “Я чалавек, і таму нішто чалавечае мне не чужое” (лац). Фраза з камедыі старажытнарымскага пісьменніка Цярэнція “Самакатавальнік”. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

і фактары развіцця якіх вынікаюць з акрэсленых перадумоў і маюць свой вызначаны кірунак.

Таму калі, скажам, падвышаецца агульны ўзровень асветы і культуры сярод сялян-літоўцаў, умацняючы ў іх усведамленне сваіх патрэбаў і актыўную пазіцыю, а праз гэта і здольнасць да развіцця, і калі гэты ўздым робіцца ў рамках нацыянальнай літоўскай культуры, то, натуральна, ад гэтага выйграе ўвесь сялянскі клас як такі. Тое самае будзе і з пралетарыятам, і з класам рамеснікаў, і г. д. Дзеля гэтага прагрэс нацыянальнай літоўскай асветы і культуры перастае быць толькі ўнутранай і выключнай справай літоўцаў і робіцца справай класа, грамадства, краю. У такім выпадку ўзмацненне і росквіт нацыянальнай літоўскай культуры робіцца грамадска станоўчай з'явай, якая мусіць пераважыць рэцэпты нацыяналізму, што імкнецца параспіхваць грамадзян па асобных клетках, замкнуць кожную нацыянальную групу ў нібыта асобным грамадстве ды распачаць іх узаемнае змаганне. З гэтага пункту гледжання трэба не толькі больш ці менш прыхільна глядзець на прагрэс нацыянальнай культуры суграмадзян, то бок літоўцаў або беларусаў, але паводле грамадзянскай і дэмакратычнай пазіцыі належыць да гэтага прагрэсу спрычыняцца як да справы не толькі не чужой, але нават і ўласнай.

Індывідуалізацыя нацыянальных культур у краі зусім не нішчыць адзінай краёвай супольнасці, якая пастаянна існуе. Грамадскі саюз утрымліваецца ў грамадзянскім выглядзе і ахоплівае сабой не толькі сферу эканамічных патрэбаў, але менавіта тую нацыянальную справу, якая на выгляд падаецца нейкім інструментам грамадскай дэзарганізацыі.

Наша грамадская тэрміналогія сёння яшчэ не паспявае за хуткімі тэмпамі новых гістарычных працэсаў, сведкамі якіх, асабліва ў нацыянальнай справе, мы з'яўляемся. Такія тэрміналагічныя формулы, як краёвае становішча, як польскае, літоўскае і да таго падобнае грамадства, сёння разумеюцца вельмі па-рознаму, а ў паасобных выпадках і напаўняюцца паасобным зместам. Гэта надзвычай абцяжарвае публіцыстычную працу і часта робіцца крыніцай блытаніны многіх паняццяў.

Тут ішла гаворка не толькі пра канстатацыю таго факта, што краёвае грамадства як такое зусім не знішчанае нацыянальнасцямі і што краёвая дэмакратыя не выцесненая польскай, літоўскай і г. д. нацыянальнымі дэмакратыямі.

Што тычыцца канкрэтнага стаўлення да літоўскага і беларускага рухаў, якія, несумненна, з'яўляюцца справай той жа самай дэмакратыі, то апошня мусіць быць і ёсць зацікаўленая ў іх як мага паўнейшым развіцці для дасягнення поўнага росквіту гэтых нацыянальных культур паралельна з мясцовай польскай культурай.